

Pitný režim

Václav Bělohradský kdysi prohlásil, že Ital neví, co je batoh nebo termoska, nezbytná to výbava německých či holandských turistů. Ital, je-li už přinucen cestovat, nedovede si představit trasu, jež by nebyla lemována kavárnami a restauracemi.

Václav Klaus dokonce tvrdí, že baťůžkáři jsou pro jeho koncepci liberální demokracie něco jako obtížný hmyz, nikým nevolení potíživé. Plastová láhev je mu pak přímo synonymem levičáctví, neklamným atributem NGOisty. (Ekologista, další havěť, plastovou láhev zpravidla principiálně odmítá, jeho atributem je řetěz, jímž se tu a tam připoutává.)

Zdánlivě banální problém – jak se zásobit pitnou vodou pro případ, že se člověk ocitne mimo dosah civilizačních vymožeností – se stává kardinální otázkou, kulturotvorným činitelem.

Dnes už si neuvědomujeme, že vodovod přivádějící do každého domu (zpočátku jen do společných prostor) ve městě užitkovou vodu, se postupně stával samozřejmostí až v průběhu první poloviny 20. století. Voda pitná byla jen v kašnách, studnách a veřejných pumpách na náměstích a nárožích. Teprve po 2. světové válce se pomalu dostává, napřed užitková, záhy ale i pitná voda potrubím do každého bytu. Ve městě ovšem dřív, na venkově mnohem později. V průběhu 20. století ale také roste hysterická obava z bacilů a škodlivých látek, zejména těch neviditelně obsažených ve zdánlivě průzračné vodě. Napít se přímo z potoka, nebo z vodovodu, se stává společensky nepřijatelným. Co má tedy dělat člověk na cestách, turista ve volné přírodě?

Skleněná láhev je těžká, navíc rozbitná, a po otevření je obtížné ji znovu uzavřít. Nabízí se tedy čtvera, vojenská feldflaška, úspěšně sloužící v obou posledních válkách – věrná společnice českých trampů. Na její korkovou zátku ale nebyl spoleh, což bylo fatální zejména, byla-li obsahem voda ohnivá. Dobře známe bandasky s meltou či řídkou polévkou – společenský atribut havíře i fabričky. Ale opět – bandasky se špatně těsnícím uzávěrem. Dokonce i termosky měly velkou korkovou zátku. Ale ani ta, ani šroubovací uzávěr v podobě kelímku nedokázaly zabránit úniku horkého čaje. Je zvláštní, jak dlouho se ve 20. století nedařilo vyřešit tak jednoduchou věc, jako je spolehlivý uzávěr přenosné nádoby na tekutiny. Pěší túra, jízda vlakem, piknik v přírodě, ale vlastně i pobyt v práci nebo ve škole se bez občasného napájení zvládnout nedá. Ale do čeho vzít vodu, čaj, nebo něco ostřejšího, aby vám drahocenná tekutina nevytekla do kapsy nebo zavazadla?

Dokonce i v době, kdy už existovaly umělé hmoty, nedařilo se vyvinout opakovaně použitelný spolehlivý uzávěr. Pamětníci by mohli vyprávět, jak se vyvíjely umělohmotné láhve od octa či saponátů a plnily různými nápoji na cestu – aby se nakonec stejně zjistilo, že jejich šroubovací uzávěry nejsou dostatečně pevné, aby udržely obsah. Pokud jde o vodu, mnozí, zejména muži, to tehdy řešili prostě jako velbloudi – napili se do zásoby a pak třeba i víc než půl dne nemuseli pít vůbec. (S nápoji mocnějšími činit totéž bylo by proti duchu i kultuře jejich konzumace.) Souběžně s tím ale sílilo v oné době povědomí, vydatně živené lékaři, že člověk by měl pít spíše častěji a pravidelně. Zejména děti ve školách a dělníci ve fabrikách by měli dodržovat pitný režim.

Dělníci tedy fasovali minerálky, někdy i sedmistupňové pivo, havíři dokonce i mléko (působí antitoxicky). Ve školách se zřídila pítka a fontánky. Jenomže žactvo je používalo k vzájemnému veselému sprchování. I byla pítka zrušena. Kuchařky vyvalily ze školní jídelny na chodbu obrovský hrnc s černou meltou nebo přeslazeným čajem, zavěsily na něj hliníkovou naběračku a na stůl nakladly erární hrnky. Pak ale jednak opět posílila hygienická hysterie a jednak individualizace – a soudružky učitelky začaly nabádat, aby si děti nosily do školy pití z domu. V brašnách se tak zabydlily roztodivné lahvičky, pro jistotu zabalené do dvou igelitových sáčků uzavřených gumičkami. Pozor – nebylo to zaostalostí reálného socialismu, i na vyspělém Západě nosily děti do školy pití v kuriózních, pramálo funkčních nádobách.

Až přišel rok 1989 a s ním k nám dorazily plastové láhve z materiálu PET.

Chvála petláhve

Polyetyléntereftalát (PET) je dostatečně lehký, pružný a přitom pevný – a přesto jeho cesta k nápojovému obalu byla složitá. Máme všichni v živé paměti ústrky, jaké zažil od ekologů, desítek veřejnost představou plastové láhve rozkládající se v lese 25 000 let. Přesto si ale také vzpomínáme, s jakým nadšením čeští turisté, kteří po roce 1989 většinou poprvé mohli vycestovat, přivázeli ze Západu prázdné petláhve vylovené z příkopů či kontejnerů, aby je doma pečlivě vymyté začali opakovaně používat k výše zmíněným účelům. Na petláhvi je paradoxně nejcennější šroubovací uzávěr, který ovšem není z materiálu PET. Teprve kombinace tvrdšího a měkčího plastu ale zajišťuje kýžené hermetické spojení.

V následujících letech jsme prodělali nejeden kulturní šok. Mnohá tabu byla zlomena, staleté tradice opuštěny: Mléko v sáčku – kdo to kdy viděl! Víno v krabici – jaká hrůza! Jako poslední se nechali zlomit pivaři. Ne, ještě nedošlo na pivo v prášku, stačí to v obří petce. Konzervativci a ochránci přírody nějaký čas urputně vzdorovali, argumentovali estetikou i ekologickou stopou, odporem vůči globalizaci i konzumní zahazovací společnosti. Nakonec to většinou vzdali. I ekologové rezignovali a začínají tvrdit, že výzkumy ekologického cyklu hovoří spíše ve prospěch petláhev a jejich recyklace. Kdysi odmítaná stává se důležitou surovinou, vyváženou do Číny, kde nám z ní soudruzi kapitalisté vyrobí třeba bundy a čepice. Dokonce neškodí, ani když ji spálíme v kamnech. A v lese vydrží jen tisíc let.

Petláhev se tak stala dalším z artefaktů, na nichž mohou společenské vědy komplexně demonstrovat proměny, jež nás od sklonku 20. století postihly. Od dějin každodennosti přes sociologii životního stylu, kulturní studia až po módní *pop-culture studies* – všude se zkoumá, co nám dal a vzal počítač, internet, mobil, facebook, ale taky třeba obyčejný igelitový (dnes mikrotenový) sáček, plastová taška, žvýkačka, konzerva a mnohé další zdánlivě všední věci.

Jak už to bývá, petláhev začala žít i svým druhým životem. Domácí kutilové a rukodělně zručné dámy z ní dovedou vyrobit neuvěřitelně bizarní věci, „užitečné“ v domácnosti i na zahradě. Česká umělkyně Veronika Richterová dokonce vytvořila pet art.

Petka se prostě stala samozřejmým doplňkem nás samých, snadno dostupná, vždy po ruce. Pomohla nám vyřešit dávný problém s napájením na cestách i pitným režimem na pracovišti. Navíc svým designem umí vyjádřit jemné distinkce, jimiž signalizujeme společenský status. Stejně jako umí cudně zakrýt, že jsme její obsah nahradili něčím jiným, společensky méně vhodným. I to, že ji někdo nemá a na veřejnosti se jí ostentativně nedotýká, o něčem výmluvně svědčí.

Ale je tu ještě jeden moment, který bychom, svedeni rozmanitými funkcemi a mody existence petláhev, mohli přehlédnout. Ona nám totiž opravdu změnila pitný režim. Naučila nás popíjet vždy a všude. Co popíjet – usrkávat.

Orální stimulace

Kdyby pomyslný pozorovatel z doby před 20 – 30 roky zavítal do našich škol, na pracoviště, dopravních prostředků či na výlety, všiml by si nápadně častého podvědomého hmátnutí po láhvi a jejím útěšném doušku. Už jen ten dudlík chybí!

Donedávna jsme onen jev mohli pozorovat u některých vysokoškolských kantorů, kteří staromilsky lpěli na formální společenské důstojnosti výuky. Těžce nesli, že studenti mají při přednášce na uších sluchátka, že někteří neodkládají basebalovou čapku snad ani v posteli, a když někdo pil v hodině, nebo, nedej Bože, rozbali si svačinu, na protest odcházeli z posluchárny a psali strážníkovi absenci. K vyměšování a doplňování tekutin slouží přece přestávka! K nutrici pouze velká. Ano, na počátku 90. let se na vysoké škole ještě slečny chodily dovolovat, zda si smějí odběhnout. Zkusí-li dnes kantor devátákoví, který si jde z hodiny odskočit, navrhnout, že si to má nechat na přestávku, uslyší: To si snad děláte prdel?! Na to mám právo!

Ano, ten rozdíl dráždí. Kdysi, ještě donedávna, byl čas k jídlu a čas k dílu. Veřejné a soukromé, individuální a společné, všední a sváteční, duševní a tělesné se ostře rozlišovalo společensky akceptovanými rituály. Dnes se všechno promíchalo. Symbolem onoho změtení může být i nutkavé usrkávání průběžně provádějí celý den. Ono to vlastně není pití, spíš svlažování rtů, slastné ukájení sacího pudu.

Kdysi se takto obradně a labužnický upíjelo víno nebo koňak, usrkávala horká káva nebo čaj – na vybraném místě, ve vyhrazeném čase. Dnes si lidé unášejí papírové a plastové kelímky s instantními lektvary, na hony vzdálenými svým kulturním předlohám, a nestoudně z nich upíjejí na ulici i na schodech. Ne, nejde o žehrání na zkaženost doby a zpustlou kulturu. Spíš o podnět k reflexi: Toto infantilní pocucávání musí být symptomem hlubší a zásadnější proměny v autodomestikační evoluci člověka domácího. Petláhev nepochybně proces nastartovala, pak se přidali její sourozenci – papírové a plastové kelímky, a vývoj momentálně vrcholí u pitoreskních bucláčků, nevzhledných kafačů, rádoby žertovných kýčů i high-tech termohrnků, které se zabydly na pracovních stolech a přepážkách kanceláří i katedrách kantorů. Jsou tam jako útočiště intimity v odcizeném světě, zoufalý výraz touhy po osobní identitě ve vše rozptylujícím prostředí, jako příznak rezignovaného regresi k bazálním tělesným jistotám.

Erich Fromm, známý kritik spotřebního životního stylu, říkal, že *homo consumens* je vlastně neodstavené dítě, udržované v závislosti na mateřském prsu bohyně hojnosti šidítky, jako jsou cigarety, jídlo a pití, jež věčnému kojenci sugerují, že celý vnější svět je možno orálně inkorporovat.

Pitný režim, zpočátku rozumné opatření tělesné a duševní hygieny, se proměnil v iracionální závislost, na níž úspěšně parazitují prodejci nejen stokrát předražené vody v plastu, ale i závodní a školní bufety, dodavatelé nápojových automatů a plastových kelímků stejně jako výrobci roztodivných hrnků.

Takže až naše rty opět zatouží přisát se k hrdlu láhve nebo se smočit v ohmataném hrnku, ptejme se sami sebe, zda jsme se nestali obětí onoho obchodníka s pilulkami na utišení žízně z Malého prince. Ale taky zda nás podvědomý reflex nevybízí spíše k nalezení ztracené důstojnosti a k hledání studny života namísto ukájení se náhražkami pravou žizeň nehasícími.

Postřeh o pitném režimu chtěl ukázat, jak nenápadná technologická maličkost může mít nečekané důsledky pro psychofyzickou hygienu, životní styl a možná i celou kulturu – nemluvě o tom, že změnila podobu školní výuky. Podobně by se dalo uvažovat i o jiných zdánlivých nepatrnostech a jejich dalekosáhlých následcích, jako je třeba v případě školní výuky PowerPoint. O Googlu nemluvě. Ale o tom až jindy.